

FUND OG FORSKNING

BIND 58

2019

DET KGL. BIBLIOTEK

FUND OG FORSKNING

Bind 58

2019

FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 58

2019

With summaries

KØBENHAVN 2019

UDGIVET AF DET KGL. BIBLIOTEK

Om billedet på smudsomslaget:
Keld Helmer-Petersen: Fotografi fra serien Sydhavnen, 1965
Estate of Keld Helmer-Petersen

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek.

Om titelvignetten se s. 197

© Forfatterne og Det Kgl. Bibliotek

Redaktion:

Claus Røllum-Larsen

Temareaktion:

Caroline Nyvang, Mette Kia Krabbe
Meyer og Thomas Hvid Kromann

Artikler i *Fund og Forskning* gennemgår 'double blinded peer-review' for at kunne antages. Undtaget fra denne norm er dog i dette nummer artiklerne under 'Fund'.

Trykt på Munken Premium Cream 13 115 g
Dette papir overholder de i ISO 9706:1998
fastsatte krav til langtidsholdbart papir.

Grafisk tilrettelæggelse: Strandbygaard A/S

Tryk og indbinding: Strandbygaard A/S
Printed in Denmark
Oplag: 300 eks.

ISSN 0069-9896

VOKSENDE SAMLINGER

Om at skabe, arkivere og forske i folklørisliske optegnelser

AF

LENE VINTHER ANDERSEN¹

“Naa skaden lader sin stemme høre, betyder det, at vi faar fremmede.”²

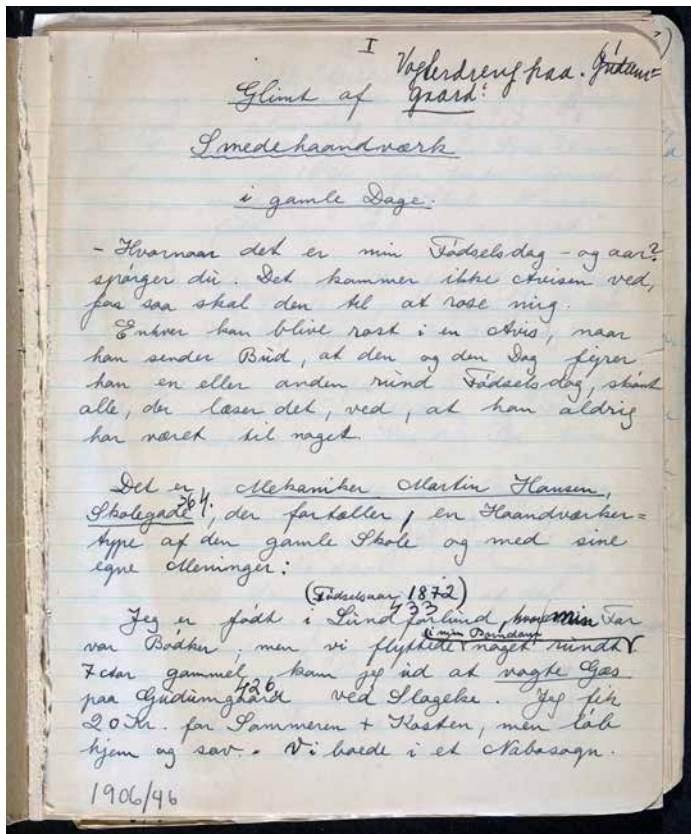
Denne sætning er skrevet ned på et optegnelsespapir, der i dag opbevares i Dansk Folkemindesamling sammen med mange tilsvarende folklørisliske optegnelser. Øverst på optegnelsen fremgår, at den er nedskrevet i 1911 af cand.theol. Anders Vedel fra Roskilde Højskole efter mundtlig meddelelse af den 22-årige højskoleelev Anna Sørensen, der kom fra Torkilstrup på Falster, hvor hendes far var avlsbruger. Optegnelsen befinder sig i Dansk Folkemindesamlings gamle hovedsamling, kaldet Voksende Samlinger. Denne optegnelse består blot af en enkelt sætning, mens andre optegnelser i samlingen breder sig over flere sider. Samlingen er fuld af oplysninger om de emner, som folke-mindeforskerne interesserede sig for i starten af 1900-tallet: årets og livets fester, viser, eventyr, sagn om overnaturlige væsener og folkelige trosforestillinger af mange slags m.m.

Som det er tilfældet med optegnelsen om skadens varselsskrig, er der ofte udførlige metadata om ophavssituationen. Det rummer et potentiale til at sætte optegnelsen ind i en større kontekst. Sådant fremstår den dog ikke umiddelbart, når man møder den i arkivet. Her er den indplaceret i et net af kategorier og underkategorier bestående af bl.a. emnekategori, topografi og type. Materiale fra en given informant eller given folkemindesamler er blevet splittet op og spredt ud over mange forskellige placeringer i arkivet. Det korte udsagn kan således fremstå løsrevet fra den kulturelle kontekst, som den engang var en

¹ Jeg har tidligere skrevet om emnet i Lene Vinther Andersen: *Early Visions of Folklore in Denmark. Jahrbuch für Europäische Ethnologie*, 2018, s. 139-164.

² Det Kgl. Bibliotek, Dansk Folkemindesamling, DFS 1906/023, top. 812.

del af. Når man som arkivbruger i dag sidder på Det Kgl. Biblioteks læsesal med optegnelser fra Dansk Folkemindesamling, kan materialet derfor – hvis man ikke i forvejen har kendskab til Folkemindesamlingens historie – fremstå indforstået og lidt vanskeligt at udnytte i forskning, fordi stoffet bygger på nogle paradigmer og forforståelser, som ikke længere giver sig selv i vore dages tilgang til stoffet. Det kan synes uklart, hvad en fragmentarisk optegnelse, som det ovenstående eksempel med varselsskriget, kan bruges til. Det er derfor nyttigt at

Et ekstremt udtryk for opsplitningen af materiale i Dansk Folkemindesamlings Voksende Samlinger er denne notesbog, hvor arkivarerne har revet sider ud og placeret dem tre forskellige steder i arkivet. De afbildede sider stammer fra emnekategorien "Folkeliv" i Voksende Samlinger. (Det Kgl. Bibliotek, Dansk Folkemindesamling, DFS 1906/046, top. 364. Sider fra notesbogen er desuden placeret i DFS 1906/046, top. 474 og DFS 1906/046, top. 476.)

kende til de paradigmer, der ligger bag og forklarer stoffets indhold og form – også selv om forskernes syn på materialets forskningsmæssige potentiale har ændret sig, fra det blev skabt til i dag. Det er noget af den tabte viden, som denne artikel vil forsøge at udrede.

I artiklen vil jeg undersøge Dansk Folkemindesamlings oprindelige hovedsamlings ordningsprincipper og arbejdsmetoder, samt de visioner og idéer der lå til grund for den. Håbet er herigennem at give læseren indsigt i samlingens muligheder og begrænsninger. Argumentet bag artiklens undersøgelse er således, at arkivstrukturen og de bagvedliggende idéer er væsentlige for at forstå og bruge det materiale, som samlingen består af.

Først vil jeg se på de tanker og bevæggrunde, der ansporede til at begynde optegnelsen af folkeminder. Selv om Folkemindesamlingen blev oprettet i 1904, stammer de grundlæggende visioner fra århundredet før, og jeg vil derfor starte med at se på, hvilke argumenter der lå bag oprettelsen af Dansk Folkemindesamling. Dette afsnit bygger på breve, trykte skrifter og dokumenter fra den tid. Dernæst vil følge en introduktion til samlingens ordningsstruktur, hvor arkivet i sig selv vil blive brugt som en kilde til ordningsprincipperne. Som supplement inddrages datidige oversigter og den gamle accessionsprotokol. Herefter vil komme en udredning af, hvordan Folkemindesamlingen sørgede for at få skabt materiale til at fylde i arkivstrukturen. Den vil bygge på en gennemgang af artikler og instrukser, som Folkemindesamlingens forskere skrev til potentielle folkemindesamlere.

Fokus vil gennem artiklen være på de idéer og visioner, der ligger bag skabelsen og ordningen samt visionerne for at udforske og udgive folkeminder i Folkemindesamlingens første år. Dermed ligger artiklen i forlængelse af en fornyet interesse for at se på de nordiske traditionsarkivers historie og videnskabelige baggrund, som har kunnet iagttages i de senere år.³

³ Se for eksempel Fredrik Skott: *Folkets minnen. Traditionsinsamling i idé och praktik 1919-1964*, Göteborg 2008. Line Esborg, Kyrre Kverndokk og Leiv Sem (red.): *Or gamalt – nye perspektiver på folkeminne*, Oslo 2011. Carola Ekrem, Pamela Gustavsson, Petra Hakala, Mikael Korhonen: *Arkiv, minne, glömska. Arkiven vid Svenska litteratursällskapet i Finland 1885–2010*, 2014. Eirik Kristoffersen: *Kampen om folkeminnesamlingen*, Oslo 2017. Og senest et europæisk perspektiv: Lauri Harvilahü m.fl. (red): *Visions and Traditions. Knowledge Production and Tradition Archives*, Folklore Fellows' Communications 315, Helsinki 2018.

Interessen for folkeminder opstår

Oprettelsen af Dansk Folkemindesamling udsprang af en interesse for folkeminder, som for alvor bredte sig i 1800-tallet. Den intellektuelle elite var inspireret af nogle kulturelle strømninger, som kan spores tilbage til den tyske filosof Johann G. Herder (1744-1803). Herder syntes, at den eksisterende historieskrivning var for overfladisk med dens fokus på politiske begivenheder og magtfulde personer, og i stedet talte han for, at historieskrivning burde fokusere på sprog, digtning, skikke og folkeånd. Han og hans tilhængere mente, at de folkelige fortællinger over tid havde haft en moralsk afsmittende effekt på de mennesker, der fortalte og sang dem. Denne kulturelle afsmittning var sammen med den givne hjemegns klima og landskab grunden til, at befolkninger i forskellige områder opførte sig på forskellige måder. Biblioteker og større arkiver rummede dengang hovedsagelig optegnelser fra eliten, men Herder argumenterede for nødvendigheden af også at indsamle oplysninger om den store del af befolkningen, som ikke selv skrev meget ned, og han samlede og udgav selv viser.⁴

Der var tidligere blevet indsamlet folkeminder i Danmark, men filologen Svend Grundtvig (1824-1883) begyndte en mere systematisk måde at indsamle materiale, da han fra år 1843 opfordrede mennesker rundt omkring i Danmark til at optegne og indsende særlige typer af materiale til ham. Svend Grundtvig var søn af N.F.S. Grundtvig, og Svend Grundtvig lærte samtidens nye romantiske og patriotiske idéer at kende via sin far. Den unge Grundtvig var stærkt inspireret af Herders filosofi og Grimms teoretiske refleksioner om folkepoesens oprindelse.⁵ I dag opfattes Svend Grundtvig som grundlægger af den systematiske folkemindeindsamling i Danmark, og han blev omdrejningspunktet for indsamlingen, udforskningen og udgivelsen af folkeminder på den tid. Det var ham, der indførte ordet *folkeminder* som samlet betegnelse for det felt, der omfatter viser, eventyr, sagn, rim, remser, tro og skik. Grundtvig opfandt ikke ordet, for et lignende svensk ord, *folkminnen*, var dukket op i 1834, og i Danmark var ordet første gang blevet brugt af historikeren Christian Molbech (1783-1857)

⁴ J.G. Herder: *Volkslieder*, I-II, Leipzig 1778-79.

Palle Ove Christiansen: *Tang Kristensen og tidlig dansk feltforskning i Danmark*, 2013, s. 68.

⁵ Iørn Piø: Svend Grundtvig – Dag Strömback m.fl. (red.): *Biographica. Nordic Folklorists of the past*, 1970, s. 196ff.

i 1847.6 Molbech udspecificerede imidlertid ikke, hvad han mente med ordet, hvorimod Grundtvig kom med en definition, og i de skandinaviske lande blev *folkeminder* (på svensk *folkminnen* og på norsk *folke-minner*) brugt som navnet på materialetypen og fagområdet i samtiden og langt ind i 1900-tallet.

I øvrigt er *folkeminder* et modstykke til begrebet *fortidsminder*, der omfatter materiel kulturarv som ruiner af gamle bygninger, runesten og arkæologiske fund m.m. Ifølge Grundtvig var *folkeminder* gamle traditioner, folkedigtning og trosforestillinger, som det var muligt at finde overleveringer af i almindelige menneskers hverdag. Disse minder mente folkemindeforskerne, at de kunne spore tilbage til renæssancen, men havde rod i middelalderen og nogle gange endda i oldtiden. Grundtvig benyttede dog sjældent begrebet *folkeminder* uden for sine formidlende værker for den brede befolkning, og for ham var det ikke et videnskabeligt fagudtryk.⁷ Arkivar ved Dansk Folkemindesamling, Iørn Piø (1927-1998), har betegnet folkemindesamlingen i de tidlige år som en slags “åndelig arkæologi”, fordi de tidlige folkemindesamlere ønskede at “grave” minder ud af almindelige mennesker med det formål at genskabe og genoplive dem.⁸

Tidlige visioner om en folkemindesamling i Danmark

I 1861 fremsatte Grundtvig et ønske om at oprette en dansk folkemindesamling – eller et museum for alle Danmarks folkeminder, som han kaldte det.⁹ Folkemindemuseet skulle bestå af seks sale med hvert sit tema: folkeviser, folkeeventyr, folkesagn, folkeliv, folketro samt ord-sprog og mundheld.¹⁰ Grundtvig kom ikke selv til at virkeliggøre drømmen om et folkemindemuseum, men det gjorde hans elev, Axel Olrik (1864-1917). Olrik var begyndt at følge Grundtvigs forelæsninger to

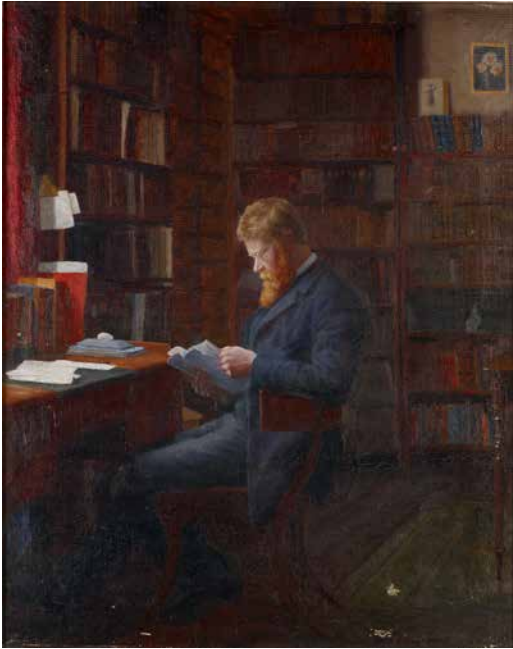
⁶ Chr. Molbech: *En Betænkning over den bebudede nye Udgave af en Material-Samling til Danmarks gamle Folkeviser*, 1847, s. 28.

⁷ Svend Grundtvig: *Gamle danske Minder i Folkemunde*, 3, 1861, s. 1ff.; Christiansen 2013, s. 82; Piø 1970, s. 214.

⁸ Iørn Piø: *Folkeminder og traditionsforskning*, 1966, s. 15.

⁹ Benævnelserne museum, arkiv, samling og depot bruges nogenlunde synonymt om Folkemindesamlingen i de tidlige år.

¹⁰ Grundtvig 1861, s. V.

Axel Olrik (1864-1917) sidde ved Svend Grundtvigs skrivebord. Olrik var begyndt at følge Grundtvigs forelæsninger to år før dennes død i 1883. Grundtvig introducerede ham til sit arbejde med folkeviserne, og Olrik, der på det tidspunkt var 19 år, besluttede sig for at følge i hans fodspor. (Det Kgl. Bibliotek, Dansk Folkemindesamling, DFS bnr. 9954).

år før Grundtvigs død i 1883, og han studerede til sidst direkte under hans vejledning. Det fik stor betydning for Olricks faglige udvikling.¹¹

Som følge af de mange initiativer til at indsamle folkeminder i 1800-tallet eksisterede omkring århundredeskiftet en række større og mindre samlinger af folkeminder i privat eje. Olrik havde konfereret med tidens folkemindesamlere, og H.F. Feilberg (1831-1921) og Evald Tang Kristensen (1843-1929) havde været positive over for i fremtiden at lade deres samlinger overgå i offentligt eje, hvis der blev oprettet en national folkemindesamling. I 1903 skrev Olrik i et brev til overbibliotekaren for Det store Kgl. Bibliotek, H.O. Lange:

“Jeg vil gerne henlede Overbibliotekarens opmærksomhed på det spørgsmål, om der ikke lader sig træffe en ordning af de nu på flere hænder spredte samlinger af danske folkeoverleveringer, som er bedre

¹¹ Axel Olrik: Moltke Moe. Personlige minder. *Danske Studier*, 1915, s. 3.

Bengt Holbek: Folkemindesamling – *Københavns Universitet 1479-1979*, 11, 1979, s. 65ff. Olrik var mag.art. i nordisk filologi, dr.phil. 1892 og blev i 1913 professor ved Københavns Universitet.

egnet til at sikre deres bevarelse og gøre det videnskabelige arbejde med dem lettere og pålideligere.”

Og lidt senere i brevet uddyber han:

“Til en virkelig hensigtsmæssig Udnyttelse vil det imidlertid ikke være nok, at de forenes til en enkelt Samling af samme art som bibl[ioteket]s andre haandskriftsamlinger. ... Skal disse mange små bidrag, hvis indhold ikke er let at overskue, gøre den rette gavn, bør de ordnes og registreres af en fagkyndig.”¹²

Argumenterne blev overtaget af H.O. Lange. Selve ansøgningen om oprettelse af en folkemindesamling blev underskrevet af Olrik og Feilberg, men Lange gav den følgende ord med på vejen:

“Ordnningen og Katalogiseringen af et saadant Materiale [er] en Hovedbetingelse for den videnskabelige Benyttelse. En saadan Ordning kan Bibliotheket med sine nuværende Kræfter ikke magte, dertil kræves særlige videnskabelige Forudsætninger og Fortrolighed med Traditionsvidenskabens Methode og Arbejde, som ikke er repræsenterede blandt Bibliothekets Personale.”¹³

Etableringen af Dansk Folkemindesamling blev på denne måde koblet til professionaliseringen af det folkloristiske fagfelt. Olrik og Lange synes at være enige om, at det krævede en særlig faglig viden, som ikke var til stede blandt det daværende personale. Ministeriet tilsluttede sig den konklusion og bevilgede penge til oprettelsen af Dansk Folkemindesamling som en særlig afdeling med egen forstander og selvstændig styring under Det store Kgl. Bibliotek.¹⁴

Det er værd at lægge mærke til, at brevene ikke rummer nogen uddybning af, hvad den traditionsvidenskabelige metode går ud på eller definerer, hvilke særlige ordningsprincipper der er tale om, eller hvilken gavn ordningen skulle gøre.

¹² Brev af 14.11.1903 fra Axel Olrik til H.O. Lange. Det Kgl. Bibliotek, Det Kongelige Biblioteks arkiv, A9, 2085. [Citatet er gengivet bogstavret].

¹³ Brevkladde af 25.11.1903 fra H.O. Lange til Ministeriet For Kirke- og Undervisningsvæsenet. Det Kgl. Bibliotek, Det Kongelige Biblioteks arkiv, A9, 2085.

¹⁴ Ansøgningen i 1904 blev underskrevet af Olrik og Feilberg og er trykt i *Festskrift til Feilberg*, 1910, s. 479ff.

Viden om Dansk Folkemindesamlings virksomhed, historie, samlinger samt tilknyttede forskere og arkivarer er spredt rundt omkring i mange skrifter. En enkelt bog skal dog fremhæves i denne forbindelse, og det er daværende seniorforsker Jens Henrik Koudals guide *Folkeminder og dagliglivets kultur: Indføring i Dansk Folkemindesamlings arkiv* fra 2004. Jens Henrik Koudal var i flere årtier ansvarlig for Folkemindesamlingens håndskriftarkiv, og det er primært dette arkiv, bogen beskriver. Desuden rummer den en introduktion til samlingens historie med fokus på "de fire pionerer": Svend Grundtvig, Axel Olrik, H.F. Feilberg og Evald Tang Kristensen. Det er kendetegnende for fortællingen om folkemindeforskningens historie i Danmark, at fokus ofte har været på de store personligheder, som tog initiativ til at skabe de første samlinger af folkeminder og var med til at forme faget.

Koudals bog nævner også den samling, som optegnelsen om skadens varselsskrig stammer fra. Samlingen, som officielt hedder Voksende Samlinger, kaldes i daglig tale på arkivet aldrig andet end 1906-samlingerne med reference til den første del af opstillingssignaturen. Samlingen rummer en rigdom af optegnelser fra mange forskellige folkemindesamlere om de klassiske folkløriske emner og genrer, som Folkemindesamlingen i de første godt 50 år koncentrerede sig om at indsamle indenfor. I Koudals *Indføring i Dansk Folkemindesamlings arkiv* er Voksende Samlinger nævnt på lige fod med de andre samlinger i arkivet. Imidlertid har samlingen aldrig været genstand for et uafhængigt studie, hvilket kan synes overraskende i lyset af, at den tilhører den mest benyttede og omfangsrige del af Dansk Folkemindesamling.

Ordningen af folkeminderne i Dansk Folkemindesamling

Da Folkemindesamlingen blev oprettet i 1904, blev Axel Olrik formand. Han lod nogle private samlinger af folkeminder gå ind som selvstændige samlinger. I de tidlige år skelnede man mellem fire hovedsamlinger: Svend Grundtvigs Samling, Nyere Samling, Evald Tang Kristensens Samling og Fonogramafdelingen. Nyere Samling bestod ud over nogle mindre samlinger¹⁵ af Voksende Samlinger.

¹⁵ Folkeminder om fuglene, samlede af Fr. Lange Grundtvig. Det Kgl. Bibliotek, Dansk Folkemindesamling, DFS 1904/001-036. Jens Kamps samlinger. Det Kgl. Bibliotek, Dansk Folkemindesamling, DFS 1904/037-46. Navneskik, svar til kommission (1901). Det Kgl. Bibliotek, Dansk Folkemindesamling, DFS 1904/050-52.

Grundtvigs vision for et museum for folkeminder (1861)	Svend Grundtvigs samling (1883)	Voksende Samlinger
(1906-1959)		
	Folkeminder i almindelighed	Folkeminder i alm.
Folkeviser	Viser	Viser
		Folkevisemelodier
Folkeæventyr	Æventyr	Eventyr
Folkesagn	Sagn, tro, skik	Sagn og tro
Folketro		
Ordsprog og Mundheld	Lege, rim osv.	Rim mm [herunder lege, ordsprog mm]
		Fester
Folkeliv (herunder rim, remser og gåder)		Folkeliv
		Billeder
		Folkemål
		Navne
		Nordiske folkeminder
		Folkeminder fra andre lande
		Folkeminder fra forskellige lande
		Vedrørende folkemindeforskere og -samlere

Note: Indholdet i første kolonne stammer fra Svend Grundtvig: *Gamle danske Minder*, bd. 3, 1861, s. IV. De sidste to kolonner bygger på oversigten i *Festskrift til Feilberg*, 1911. I *Dansk Folkemindesamlings oprindelige*, håndskrevne *Fortegnelse over Dansk Folkemindesamling* har der været så mange efterfølgende ændringer i form af tilføjelser og sletninger, at den er vanskelig at bruge som kilde til den oprindelige ordning.

Når man sammenligner emnekategorierne i Svend Grundtvigs Samling med Voksende Samlinger (se tabel), bliver det tydeligt, at Olrik var stærkt inspireret af Grundtvig. Grundtvigs private samling – som efter hans død i 1883 blev købt af Det store Kgl. Bibliotek – havde han ordnet på stort set samme måde, som han havde ønsket, at et nationalt folkemindemuseum skulle se ud. De originale optegnelser, som han modtog fra folkemindesamlere rundt omkring i landet, var godt nok ordnet alfabetisk efter indsamlerens navn, men optegnelserne blev også afskrevet, og disse afskrifter blev ordnet, så de stort set passede ind i de ovennævnte emnegrupper for det skitserede museum for Danmarks folkeminder.¹⁶

Ved at vælge de emnekategorier, som Grundtvig havde introduceret tilbage i 1861, gav Olrik samtidig indtryk af at arbejde ud fra samme forståelse for, hvad folkeminder i grunden er; nemlig overleveringer fra en fjern fortid.

Hovedprincippet for ordningen af Voksende Samlinger er som sagt, at de er inddelt i emnekategorier, der tydeligt henter inspiration fra Grundtvigs inddeling. Inden for hver kategori er materialet som regel delt op, så de forskellige materialetyper som originaloptegnelser, renskrifter, avisudklip og særtryk er ordnet i adskilte arkivkapsler.

Den allerførste emnekategori i Voksende Samlinger er *Folkeminder*. Selv om begrebet og dets definition kan spores tilbage til Grundtvig, er det værd at huske, at Grundtvig ikke brugte ordet som en videnskabelig term. I praksis rummer arkivkapslerne i denne samling optegnelser med forskellige genrer, f.eks. en optegnelsesbog med en blanding af eventyr og viser.

Den næste kategori er *Viser*. Det er næppe tilfældigt, at viser er placeret før eventyr, der igen er placeret før sagn. Hvis man anskuer det i forhold til, hvordan de tidlige folkemindeforskere værdisatte de forskellige genrer, kunne det antyde en vis prioritering. Olrik og hans kolleger mente, at folkeminderne var blevet overleveret fra generation til generation i stort set fast form. Denne opfattelse kan også ses hos Grundtvig og hans idéer om folkeminder som en slags åndelig arkæologi med det mål at opnå indsigt i ældre tider. Folkeminder blev opfattet som gamle og havde potentiale som kilde til en svunden tid. De genrer, som havde den mest stringente form – f.eks. med en fastlagt rytme eller stram mundtlig form – var også dem, der var lettest

¹⁶ Det Kgl. Bibliotek, Dansk Folkemindesamling, DFS 1884/001-118. Piø 1970, s. 215.

at huske og videregive mest præcist og loyalt i forhold til forlægget. I den sammenhæng fik viserne mest prestige.

Eventyrene ordnede Olrik hovedsagelig efter Grundtvigs eventyrindeks. Tilbage i 1856 påbegyndte Grundtvig en samling af excerpter af eventyr, og på den baggrund udviklede han i 1861 et system over de typer af eventyr, der var kendt i Danmark. Olrik arbejdede videre med Grundtvigs system.¹⁷ Han mødtes i 1909 med den finske folkemindeforsker Antti Aarne (1867-1925), men de kunne ikke blive enige om et videre samarbejde, fordi Aarne ikke brød sig om Grundtvigs vilkårlige opstilling af eventyrene.¹⁸ Aarne udviklede derfor sit eget internationale system i 1910, som i 1928 blev videreudviklet af Stith Thompson (1885-1976) og senere af Hans-Jörg Uther i 2004.¹⁹

De originale eventyroptegnelser i Voksende Samlinger er ordet efter indsamler. Renskrifter, avisudsnit og særtryk er ordnet efter Grundtvigs system, med undtagelse af en lille del der er ordnet efter Antti Aarnes system.²⁰ I dag er eventyrene i Voksende Samlinger gledet over i glemslen, og samlingen bliver ikke brugt. Det hænger formentlig sammen med, at Tang Kristensens samling af eventyr er stor, velordnet og velkendt. Hans samling af afskrevne eventyr består af godt 2700 eventyr, som både markeret i forhold til Antti Aarne og Stiths Thompsons system fra 1929 såvel som til Grundtvigs system.²¹

Den næste kategori i Voksende Samlinger er *Sagn og Tro*. I kontrast til viser og eventyr arbejdede Olrik ikke for at udvikle en typologi for sagn. På dette niveau valgte Olrik en anden linje end Grundtvig, der organiserede sagnene efter navnet på den folkemindesamler, der havde indsamlet dem. I stedet ordnede Olrik sagnene i Voksende Samlinger topografisk efter et system, der i store træk svarer til den tredje udgave af *Trap Danmark*, der udkom i fire bind i 1898-1906. Topografi

¹⁷ Dette system er udgivet af Ollriks elev: Astrid Lunding: *The System of Tales in the Folklore Collection of Copenhagen*, FFC 2, 1910.

¹⁸ Inger Boberg: *Folkemindeforskningens historie*, 1953, s. 173, 324-27.

¹⁹ Antti Aarne: *Verzeichnis der Märchentypen*. Folklore Fellows' Communications 3, 1910. Stith Thompson: *The Types of the Folk-Tale. A Classification and Bibliography*. Antti Aarne's *Verzeichnis der Märchentypen* (Folklore Fellows' Communications No. 3) translated and enlarged, Folklore Fellows' Communications 74, 1927. Hans-Jörg Uther: *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography*, Folklore Fellows' Communications 284-286, 2004.

²⁰ Det Kgl. Bibliotek, Dansk Folkemindesamling, DFS 1906/016, III.

²¹ Der er to stort set ens afskriftrækker af eventyr i Det Kgl. Bibliotek, Dansk Folkemindesamling, DFS 1929/041 og 1929/042.

er ligeledes det overordnede ordningsprincip for kategorierne *Fester* og *Folkeliv*.

De førstnævnte kategorier *Viser*, *Eventyr* samt *Sagn og Tro* fremstår forholdsvis ensartede i deres indhold i sammenligning med kategorien *Folkeliv*. Man får indtryk af, at arkivarerne har brugt denne kategori til det materiale, som de ikke kunne få til at passe ind i nogen af de andre kategorier. Det kunne f.eks. være længere fortællinger og personlige erindringer. Med tiden er denne samling vokset, så den i dag består af 225 arkivkapsler indeholdende originaloptegnelser, afskrifter, særtryk og avisudklip.²² Det er ikke til at vide, om Olrik reflekterede over det faktum, at meget af materialet ikke kunne passe ind i de stramme arkivkategorier og derfor blev placeret i denne samling af miscellanea.²³

Initiativer til at skabe materiale til arkivet

Idéen bag oprettelsen af Voksende Samlinger var – som det også antydes i samlingens navn – at lave en struktur, som arkivarene løbende kunne fylde med de folkemindeoptegnelser, der ville blive sendt ind af mange forskellige folkemindesamlere fra alle egne af landet. Olrik definerede Voksende Samlinger som de arkivkapsler, hvor alle de små bidrag af folkeminder skulle indplaceres.²⁴

Hvis vi igen går tilbage og ser på argumenterne for oprettelsen af en selvstændig folkemindesamling, så knytter de også an til behovet for at indsamle nyt arkivstof. I ansøgningen skrev Olrik og Feilberg:

“Men en sådan samlings [dvs. Dansk Folkemindesamlings] værdi beror ingenlunde blot på det videnskabelige arbejde, der gøres indenfor dens vægge. Den bør tillige uophørlig stå i forbindelse med meddelere ude i folket, navnlig i den første menneskealder: det gælder at samle, medens der endnu er mundtlig overlevering; mindet om fortiden svinder år for år med rivende hast. Men netop ved at ordne materialet under ett, får man øje for hvad der endnu mangler, og kan endnu i den elfte time søge at bøde derpå.

²² Det Kgl. Bibliotek, Dansk Folkemindesamling, DFS 1906/046-48.

²³ Denne artikel fokuserer på de danske folkloristiske optegnelser i Voksende Samlinger. Voksende Samlinger rummer til sidst en række emnekategorier (se nederst til højre i tabel s. 169), som ikke gennemgås i denne artikel, men i min artikel fra 2018.

²⁴ Axel Olrik: *Dansk Folkemindesamling (DFS), The National Collection of Folklore in Copenhagen*, Helsinki 1910, s. 5.

‘Dansk Folkemindesamling’ bør altså for så vidt få en forskellig karakter fra de andre håndskriftsamlinger og nærme sig til vore nationale museer: den skal ikke blot bevare det modtagne, men den skal også frelse det spredte fra undergang, og dens ordningsarbejde skal tjæne som led i den videnskabelige folkemindeforskning.”²⁵

Fordi der var tale om mundtlig og levende tradition, som i hovedsagen ikke eksisterede i en bevaringsværdig form, blev folkemindeforskerne nødt til selv at iværksætte skabelsen af arkivalier til arkiverne. Dansk Folkemindesamling adskilte sig på dette væsentlige punkt fra de andre specialsamlinger på Det Kgl. Bibliotek, som indlemmede materiale, der var skabt med et andet formål og havde haft en funktion i det levede liv, som f.eks. forfatteres brevkorrespondancer, orkestersteder eller landkort.

Også på det område viste Olrik sig som en aktiv organisator, idet han var en af initiativtagerne bag oprettelsen af Foreningen Danmarks Folkeminder. Foreningen havde to formål: Det ene var via foreningens medlemmer at optegne folkeminder, der skulle indgå i Folkemindesamlingen, mens det andet formål var at publicere skrifter inden for feltet. I det første år efter etableringen af foreningen blev der indsamlet mere end 4000 enkeltsider foruden nogle større manuskripter med folkeminder, som blev doneret til Folkemindesamlingen.²⁶

Overbibliotekar H.O. Lange konstaterede i 1908 om Dansk Folkemindesamling: “Det har vist sig, at dens Forøgelse beror paa helt andre Grundsætninger end de øvrige Samlingers i Bibliotheket. Det er sjældent, at der kan erhverves Haandskrifter med optegnelser af Folkeminder; i Reglen kommer Bidragene i Form af udfyldte Spørgeskemaer og paa løse Blade.”²⁷

Indsamling via spørgelister var på det tidspunkt en relativ ny videnskabelig metode, hvor informanterne besvarede enslydende og systematisk udformede spørgsmål. Siden blev denne indsamlingsteknik udvidet til indsamling af dialekter og siden til Nationalmuseets etnologiske undersøgelser fra omkring 1940 og frem.²⁸

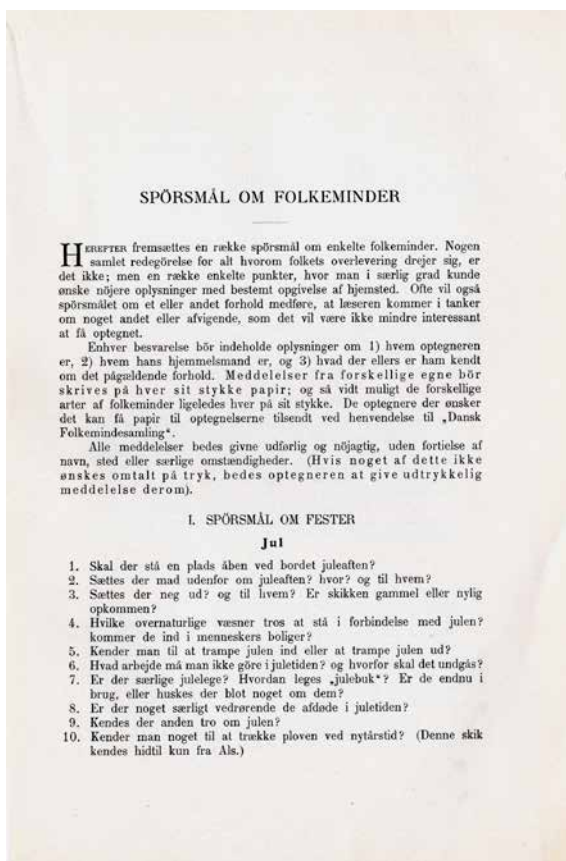
²⁵ Ansøgning fra H.F. Feilberg og A. Olrik om oprettelsen af Dansk Folkemindesamling (1904), Dansk Folkemindesamling. Aktstykker og fortegnelser – *Festskrift til Feilberg*, 1911, s. 470-71.

²⁶ Hjalmar Thuren: Det første arbejdsår. *Fra Dansk Folkemindesamling*, 2, 1909, s. 1.

²⁷ Brevkladde af 18.7.1908 fra H.O. Lange til Ministeriet For Kirke- og Undervisningsvæsenet. Det Kgl. Bibliotek, Det Kongelige Biblioteks arkiv, A9, 2482.

²⁸ Christiansen 2013, s. 87.

Foreningen Danmarks Folkeminder publicerede en skriftserie, og den allerførste udgave havde titlen *Fra Dansk Folkemindesamling. Meddelelser og spørgsmål*. Heri blev bl.a. trykt en række spørgsmål, som forskerne ønskede, at medlemmerne skulle stille, når de var ude at optegne folkeminder. De var blevet formuleret af folkemindeforskerne H.F. Feilberg, Axel Olrik, Fr. Knudsen og Hjalmar Thuren. Spørgsmålene er inddelt i følgende emner: I) fester – med spørgsmål omhandlende jul, fastelavn, påske, pinse, valborgsaften og sankthansaften, II) landbrug

Folkemindeforskerne var omhyggelige med at udpege emner, spørgsmål og instruktioner, der skulle disciplinere folkemindesamlere rundt omkring i landet til at skabe optegnelser med den form og det indhold, som forskerne var interesserede i. (H.F. Feilberg, Axel Olrik, Fr. Knudsen og Hjalmar Thuren: Spørgsmål om folkeminder – Axel Olrik: *Fra Dansk Folkemindesamling. Meddelelser og spørgsmål*, 1908, s. 25).

(med underkategori af spørgsmål centreret om høsten), III) dagligliv, IV) naturen, V) lege, og VI) melodier.²⁹

Ifølge den svenske etnolog Agneta Lilja var spørgelisten en enkel, hurtig og billig måde for arkiver at indsamle forholdsvis ensartet og sammenligneligt materiale fra et stort geografisk område. Spørgelisten blev udformet af eksperter, som kendte til emnet, og den strukturerede emnet, så svarene blev enklere at læse og frem for alt lettere at anbringe i emnekataloger og samlinger. Med spørgelisten havde man en ambition om at indhøste materiale, som var arkivmæssigt ordnet, allerede inden det kom ind i arkivet, pointerer Lilja.³⁰

Selv om de danske spørgsmål var opdelt i forskellige emner, er det dog ikke alene ud fra spørgsmålene muligt på forhånd at vurdere, hvilken emnekategori svarene senere skulle arkiveres i på Dansk Folkemindesamling. Det var tilfældet i Norge, hvor folkemindeforskeren Reidar Christiansens (1886-1971) instruktionsbog for folkemindesamlere opstillede spørgelisterne, så de stemte overens med Norsk Folkemindesamlings arkiveringssystem.³¹ De danske spørgsmål giver ikke på den måde indtryk af at være designet, så svarene kunne gå direkte ind i på forhånd udvalgte emnekategorier.

I introduktionen til spørgsmålene præciseres, hvad der ønskes optegnet: "Nogen samlet redegørelse for alt hvorom folkets overlevering drejer sig, er det ikke; men en række enkelte punkter, hvor man i særlig grad kunde ønske nøjere oplysninger med bestemt opgivelse af hjemsted."³² Folkemindeforskerne instruerede desuden indsamlerne til at splitte informanternes fortællinger op: "*Meddelelser fra forskellige egne bør skrives på hver sit stykke papir; og så vidt muligt de forskellige arter af folkeminder ligeledes på hver sit stykke.*"³³ Motivet bag denne instruks om at skrive informationer fra forskellige egne og genrer på hver sit papirstykke var højst sandsynligt et ønske om at gøre den efterfølgende arkivering i Folkemindesamlingen enklere.

²⁹ H.F. Feilberg, Axel Olrik, Fr. Knudsen og Hjalmar Thuren: Spørsmål om folkeminder – Axel Olrik: *Fra Dansk Folkemindesamling. Meddelelser og spørsmål*, 1908a, s. 25ff.

³⁰ Agneta Lilja: *Föreställningen om den ideala uppteckningen*, Uppsala 1996, s. 115.

³¹ Kyrre Kverndokk: Han ligner litt på nissen igrunn. Folkloristiske forestillinger om folketro – Line Esborg, Kyrre Kverndokk og Leiv Sem (red.): *Or gammalt – nye perspektiver på folkeminner*, Oslo 2011, s. 82.

³² Axel Olrik: *Fra Dansk Folkemindesamling. Meddelelser og spørsmål*, 1908a, s. 25

³³ Olrik 1908a, s. 25. Citatets kursiverede tekst er i originalteksten fremhævet med spatiering.

312

no

Egn el. herred <i>Skjerve H.</i>	efter mundtlig meddelelse af:
navn <i>Mathiasen</i>	
sogn <i>Serlev S.</i>	stand og alder <i>Lærer 46 Aar</i>
Optegnet 1904 af <i>Thomas B. Bang</i>	boende i <i>Møllerup</i>
boende i <i>Kbh</i>	meddelelsens fødested el. andre op- lysninger <i>first i Farsø og opvokset der</i>

Var på "Spørrmaal om Folkeminder"

1) ja

38) Det blev sat op over de andre i Høven med flere
Baard om.

59) Fortællene = Fortællene i Sjælland

Maar en Tyr stjal, skulde han lade noget blive tilbage.

Udskrift af DFS 2

1906/23

Her ses et eksempel på, at optegneren har forholdt sig usædvanlig stringent til spørgelysten fra 1908 (se foregående illustration). Der er intet i arkivkapslen, som optegnelsen i dag indgår i, der giver nogen antydning af, hvilke "Spørrmaal om Folkeminder" det angivne svar relaterer til. Det er et eksempel på den fragmentering og tabte viden, som desværre kan få materialet til at fremstå svært tilgængeligt og uanvendeligt for nutidens arkivbrugere. (Det Kgl. Bibliotek, Dansk Folkemindesamling, DFS 1906/023, top. 312).

Indsamlerne blev instrueret i, at hver optegnelse skulle indeholde informationer om, hvem optegneren var, og hvem informanten var.³⁴ Arkivet tilbød også at sende fortrykte optegnelsespapirer af holdbar papirkvalitet til folkemindesamlerne. Store dele af optegnelserne i Voksende Samlinger består i dag af disse fortrykte optegnelsespapirer – heriblandt nedskriften af skadens varselsskrig, som indledte denne artikel. I øvrigt var der lignende fortrykte papirer til brug for afskrifter, ligesom avisudklip og lignende blev klæbet op på fortrykte papirer.

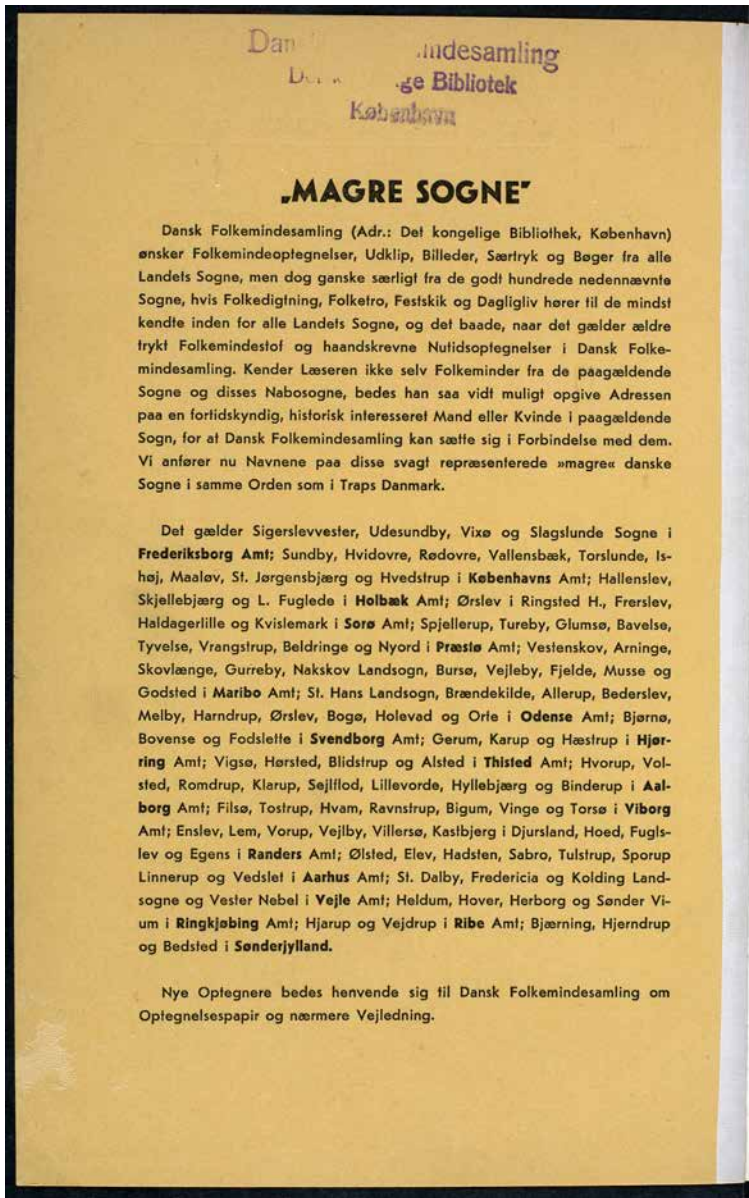
Øverst på de fortrykte optegnelsespapirer er der nogle felter, hvor folkemindesamlerne skulle skrive navnene på egnen eller herredet samt sognet, som den pågældende optegnelse stammede fra. Dernæst skulle de skrive årstallet for optegnelsen, samt indsamlerens eget navn og bopæl. Endelig skulle de angive navn, stand, alder, bopæl, fødested og evt. andre oplysninger på den person, som mundtligt havde fortalt informationerne.

I praksis blev ikke alle felter på de fortrykte optegnelsespapirer udfyldt. Nogle optegnere nedskrev deres egne erindringer i stedet for at interviewe et andet menneske, og nogle indsamlere skrev ned, hvad de kunne huske at have fået fortalt engang, f.eks. fra ældre familiemedlemmer. Det er i øvrigt ikke let at afgøre, om en indsamler skrev direkte ned på det fortrykte optegnelsespapir, samtidig med at han eller hun sad og hørte informanten fortælle. At dømme ud fra den sirlige skrift på nogle af optegnelserne, synes det mere sandsynligt, at indsamlerne i disse tilfælde lavede en hurtig nedskrevet kladder under interviewet, som efterfølgende omhyggeligt blev skrevet rent på optegnelsespapir. Nogle af optegnelserne i samlingen er desuden maskinskrevne. Formentlig har der været forskel på de forskellige folkemindesamleres praksis, så nogen har taget optegnelsespapirerne med ud i felten og skrevet direkte ned på dem, mens andre har brugt dem til at lave en renskrift på baggrund af de kladder, de har lavet ude hos informanterne.

Uden tvivl har de fortrykte skemaer sammen med formaningerne om at huske at anføre data vedr. optegnelsernes ophavssituation været med til at sikre, at Dansk Folkemindesamling har optegnelser, der gennem flere årtier har forholdsvis konsistente og sammenlignelige metadata. Til sammenligning har der i Norge været en anden udvikling: Hvor de norske folkemindesamlere i 1800-tallet var omhyggelige

³⁴ Axel Olrik: Folkeminder, *Højskolebladet*, 29, 1908b, s. 286.

Olrik 1908a, s. 25.

Fortidens folkemindesamlere indsamlede ikke repræsentativt, men havde et ønske om at indsamle alt inden for de genrer, som de var interesserede i. Det afspejles i denne opfordring fra 1936, hvor folkemindesamlere oplister de "magre sogne", hvis folkedigtning, folketro, festsik og dagligliv hører til de mindst kendte. (Fra H.P. Hansen: *Skovlovringer. Folkeminder fra Silkeborgs Vestereg. Efter Optegnelser af Sognefoged J. Jensen og andre, 1936*).

med at notere informanternes navne ned, blev informanterne i starten af 1900-tallet usynlige på optegnelserne, så de dokumenterede udsagn fremstår anonymiserede.³⁵

I Danmark har der været en tendens til, at forskerne med tiden blev mere interesserede i de mennesker, der har fortalt folkeminderne samt i, hvad de dokumenterede udsagn betød for dem, der fortalte dem. Olrik og hans kolleger var dog som hovedregel ikke specielt interesserede i de enkelte informanter, som overleverede stoffet i samtiden.³⁶ Formentlig skal de fortrykte linjer til metadata snarere ses i sammenhæng med Olrik og kollegernes interesse for at stedfæste og spore folkemindernes udvikling og distributionsveje.

Gennem instrukserne, spørgelisterne og de fortrykte optegnelsespapirer forsøgte Folkemindesamlingens forskere at disciplinere indsamlerne til at skabe arkivalier, der havde den form og det indhold, som folkemindeforskerne var interesserede i.³⁷

Samtidig sigtede Folkemindesamlingen også efter at få den størst mulige geografiske dækning. Olrik skriver, at hver optegnelse havde værdi og berigede med viden. Hjælper den ikke til andet, oplyser den i alt fald altid om skikkens udbredelse, og det er i sig selv værdifuldt, argumenterede Olrik.³⁸

I den forbindelse forsøgte Olrik også at appellere til de potentielle indsamleres pligtfølelse:

“Skal Indsamlingsarbejdet føres vel til Ende, maa der en Samvirken iblandt mange. Der maa i vide Kredse være en Følelse af, at hver især har en lignende Pligt til at bevare disse Minder, som man har, naar synlige Minder fra Oldtiden dukker op, og denne Følelse maa give sig Udslag i, at man noterer op, hvad der hører med til Fortidsbilledet, hvor ubetydeligt eller hvor kendt det saa kan synes: enhver Tro eller Skik, som man studser ved, hver lille Stump Sagn, der knyttes til et

³⁵ Kyrre Kverndokk: *Disciplining the Polyphony of the Herbarium: The Order of Folklore in the Norwegian Folklore Archives* – Pertti Anttonen, Cecilia af Forselles og Kirsti Salmi-Niklander (red.): *Oral Tradition and Book Culture*. Helsinki 2018, s. 104.

³⁶ Bengt Holbek: Axel Olrik – Dag Strömbeck m.fl. (red.): *Biographica. Nordic Folklorists of the past*, 1970, s. 292.

³⁷ Samme udvikling i Norge, se Kristoffersen 2017 (se note 3), s. 8ff.

³⁸ Axel Olrik: At “gøre vejr” og at hilse nyårsny – Axel Olrik: *Fra Dansk Folkemindesamling*, 2, 1909, s. 19.

bestemt Sted, ja det blotte Stednavn med, saasnart det synes at indeholde noget ud over det daglige.”³⁹

Olrik lavede altså en analogi til oldtidsminder og indirekte til konceptet *danefø*, når han håbede, at en pligtfølelse over for at bevare den ikke-materielle kulturarv vil blive udbredt i befolkningen. Sådan kunne sammenligninger mellem folkeminder og fortidsminder bruges som et retorisk greb, når folkemindeforskerne henvendte sig til offentligheden.

Målet: at give folkeminderne tilbage til folket i store publikationer

Indsamlingen og ordningen af de folkløriske optegnelser var imidlertid ikke et mål i sig selv. I en opfordring til at indsamle folkeminder forklarer Olrik:

“Spørger man, hvad Maalet skal være for Nutidens Arbejde med Folkeminderne, da maa Svaret i første Række være det: der skal skabes et nationalt Museum. De forsvinder af det levende Liv; derfor maa der skabes saa at sige en stor Bog, hvor der kan læses om Folkets Fortid. Den skal rumme hele den gamle Tankeverden, saa vidt den kan fanges ind. Vi maa endnu en Gang sanke Aksene paa de Agre, hvor der har været høstet. Bagefter maa vi prøve at finde frem alle de enkelte Kærner der gemmer sig i Haandskrifter, i Bøger og Aviser. Vi maa komme saa vidt, at hele Fortidsoverleveringen ligger lejret i store Grupper, som svarer til dens Forekomst i det virkelige Liv.”⁴⁰

At producere optegnelser og dernæst splitte dem ud i forskellige emnegrupper i arkivet var altså blot et skridt på vejen. Efterfølgende skulle de samles og udgives i “store Grupper”. Disse store grupper skulle netop udgøres af viser, eventyr, sagn osv., som svarede til de store emnegrupper, Voksende Samlinger var bygget op af. Olriks vision om at skabe en bog skal tages helt bogstaveligt og ikke blot som en metafor for arkivet (eller museet, som han her betegnede det). Tanken bag at splitte materialet op i arkivet var altså, at det efterfølgende skulle samles på ny. Bemærk i øvrigt, at Olrik ikke opererede med en forestilling om, at man skulle indsamle og udgive repræsentativt. Forskerne

³⁹ Axel Olrik: Folkeminder. *Højskolebladet*, 30, 1908c, s. 1004-1005.

⁴⁰ Olrik 1908c, s. 1001.

ønskede at få indsamlet alt, hvad der endnu kunne optegnes inden for folkemindedegerne.

Som tidligere nævnt var det i første omgang viserne, der havde mest interesse. Det var udelukkende viser, Svend Grundtvig efterspurgte, da han i 1843 opfordrede til systematisk indsamling – og det var med viserne, at han begyndte det systematiske og videnskabelige arbejde, der lå bag udgaven *Danmarks gamle Folkeviser*. Målet med publiceringen af *Danmarks gamle Folkeviser* var at udgive alle de folkeviser, der havde været kendt i Danmark. Grundtvig inddelte viserne i forskellige typer, ofte med flere varianter inden for hver type. Tanken bag dette var ikke blot, at varianterne skulle vise, hvor populær en given vise havde været, men også at fastlægge og spore dens tradition. Grundtvig udgav det første bind af *Danmarks gamle Folkeviser* i 1853, og selv om han ikke færdiggjorde værket, så regnes de fire første bind som hans hovedværk og blev anerkendt for dets konsekvente metode. Selv om hans arbejde ikke var færdigt, blev *Danmarks gamle Folkeviser* direkte forbillede for Francis James Childs (1825-94) *English and Scottish Popular Ballads*, 1-10, Boston og New York, 1882-1894, og inspirerede til lignende værker i flere andre lande.

I 1888 overtog Olrik fuldførelsen af *Danmarks gamle Folkeviser* bd. 5, som Grundtvig ikke havde fået færdiggjort, og Olrik fik desuden udgivet bind 6 og 7 og det meste af bind 8. I 1908 gjorde han status:

“For Visernes Vedkommende er allerede en Del af Arbejdet gjort for i Udvalg, i de bedste Former, atter at gøre dem kendt. Baade med Tekster og Melodier er der arbejdet; og jo flittigere Videnskabsmændene fik tærsket deres Sæd [d.v.s. bearbejdet dem], des bedre Smag har der været i Brødet.”⁴¹

Citatet viser, at Olrik vurderede kvaliteten af viserne. Det er underforstået, at der fandtes gode og dårlige former for visetekster- og melodier. Den sidste sætning om videnskabsmændenes tærskning peger på, at det videnskabelige arbejde med folkemindedoptegnelserne højnede kvaliteten – det var ikke blot et spørgsmål om at *udvælge* de bedste former. Olrik forventede, at arbejdet med viseudgivelsen ville være færdiggjort i løbet af et par år. Det kom dog ikke til at gå så hurtigt, idet det 12. og sidste bind af *Danmarks gamle Folkeviser* først blev færdiggjort i 1976.

⁴¹ Olrik 1908c, s. 1001.

Olrik konkluderede desuden, at de ligeledes var kommet langt med eventyrene, for arkivet rummede mere end 800 eventyr fra Grundtvig og "nogle Tusinde" fra Tang Kristensen.⁴² Der manglede stadig at blive indsamlet nogle eventyr, men de havde de fleste. I sammenligning med viserne manglede der dog endnu at blive gjort meget arbejde med eventyrene, og både en videnskabelig og folkelig udgave manglede, konstaterede Olrik.

I modsætning til viser og eventyr var der endnu mange sagn, der skulle indsamles, "indtil vi har dem liggende Blad ved Blad, saaledes som de en Gang groede ude i hver Landsby".⁴³ Olrik ønskede ligeledes at udgive sagnene, men det skulle gøres på en anden måde end med eventyr og viser, for sagn skulle ikke ordnes efter et system eller typologi. "De skal ikke systematiseres eller rubriceres som i de fleste Udgaver; de vil gro paa Grunden, ha en stedlig Baggrund, og man skal lade dem ha den."⁴⁴ Olrik uddybede ikke, hvordan det præcis skulle gøres, men formentlig forestillede han sig en sagnudgivelse, hvor sagnene var ordnet topografisk, som ville svare til den måde, sagnene var ordnet i Voksende Samlinger.

Olrik konkluderede, at "Overalt tegner den store sammenfattende Fremstilling sig som det Maal, der ligger bag ved de talløse Smaatræks Indsamling. Hvad der høstes af Folkets Overlevering, kan i fornyet Form atter vende tilbage til det."⁴⁵ Målet med at indsamle og ordne folkeminder, var altså ikke arkivdannelse for sin egen skyld, men derimod at formidle det videre tilbage til den brede befolkning. Formuleringen "fornyet Form" er i den forbindelse betydningsfuld. Han skriver også om, at stoffet skal renses, sigtes, pudses og svejses.⁴⁶ På samme linje ligger den tidligere citerede formulering om at tærskle sæden for at få bedre smag i brødet. Disse betegnelser henviser til videnskabsfolkens arbejde. Terminologien har også en tråd tilbage til Svend Grundtvig og hans forestillinger om at finde tilbage til, hvordan stoffet tog sig ud i tidligere tid. Også Olrik anså det for et videnskabeligt mål at forsøge at rekonstruere de ældste former, selv om han samtidig var klar over, at de aldrig ville være identiske med fortidens såkaldte urformer.⁴⁷

⁴² Olrik 1908c, s. 1001.

⁴³ Olrik 1908c, s. 1002.

⁴⁴ Olrik 1908c, s. 1003.

⁴⁵ Olrik 1908c, s. 1004.

⁴⁶ Olrik 1908c, s. 1002-1004.

⁴⁷ Axel Olrik: *Nogle Grundsætninger for Sagnforskning*, 1921, s. 113.

Imidlertid blev ingen af disse store, videnskabeligt funderede værker med eventyr, sagn, tro og skik, som Olrik skitserede ovenfor dog til noget, og viseudgaven blev heller ikke færdiggjort i Olriks levetid, men som nævnt først næsten 60 år efter. Der er eksempler på populære udgivelser af stoffet, men ingen dækkende, nationale samleværker af f.eks. danske folkeeventyr.

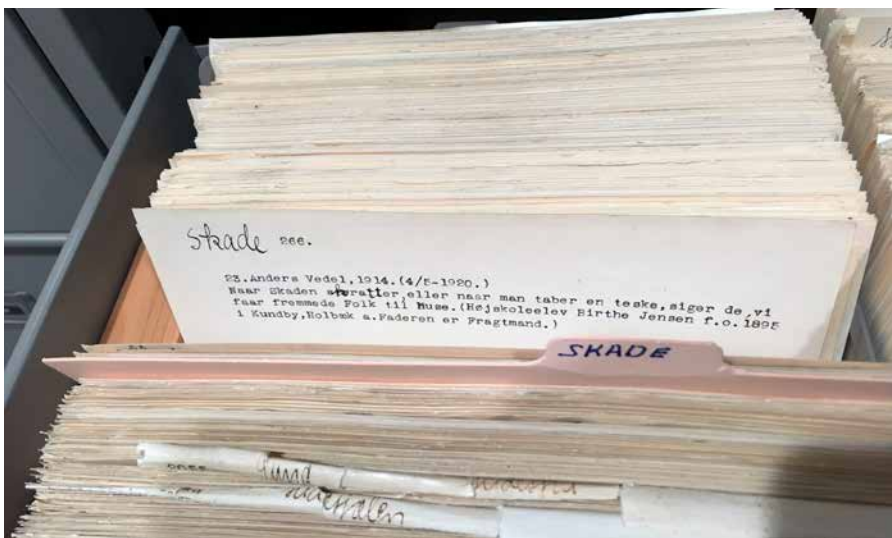
De Voksende Samlinger voksede

Folkemindesamlingen og Foreningen Danmarks Folkeminders initiativer til at få mennesker rundt omkring i landet til at nedskrive folkeminder resulterede i et righoldigt materiale til de Voksende Samlinger. Imidlertid begyndte Olrik tidligt at sætte spørgsmålstegn ved, om indsamlingen og formidlingen nu også blev gjort på den bedste måde. Han advarede om, at emnekategorierne var for snævre og utilstrækkelige, og han ønskede at udvide feltet og anskue kulturen som noget levende og sammenhængende.⁴⁸ Disse subtile advarsler synes dog ikke at være blevet taget ind af hans kolleger. Olrik gik af som forstander for Dansk Folkemindesamling i 1915 og døde i 1917. Hans efterfølgere fortsatte med at betragte folkeminder som gamle kulturrester, og Folkemindesamlingen fortsatte de næste årtier med at indsamle materiale efter de kategorier, som i essensen gik tilbage til dem, Grundtvig havde udpeget i 1861. Foreningen Danmarks Folkeminder fortsatte med at uddele fortrykte optegnelsespapirer og med at udgive spørgelister ud fra de traditionelle – og efterhånden lidt gammeldags – emner, som arkivarerne ved Samlingen ønskede skulle dokumenteres i arkivet. I de første årtier efter Dansk Folkemindesamlings oprettelse ekspanderede Voksende Samlinger betragteligt, og det samme gjorde katalogerne.

Når arkivarerne lavede en henvisning til Voksende Samlinger i katalogerne, skrev de ofte ikke hele opstillingssignaturen ud, men udelod ofte den første del "1906/". Det indikerer, at Voksende Samlinger blev opfattet som den primære samling i arkivet. Disse ufuldstændige opstillingssignaturer i katalogerne kan være umulige at afkode for vore dages arkivbrugere, som ikke kender til den indforståede, centrale position, som samlingen havde i første halvdel af 1900-tallet.

Omkring 1960 lukkede arkivarerne Voksende Samlinger for ny accession. På dette tidspunkt forlod en ny generation af folklorister den

⁴⁸ Læs mere om Olriks kritik og løsningsforslag i Lene Vinther Andersen: *Early Visions of Folklore in Denmark. Jahrbuch für Europäische Ethnologie*, 2018, s. 160ff.

Når arkivarerne på Dansk Folkemindesamling lavede henvisninger til Voksende Samlinger, skrev de i katalogerne ofte ikke hele signaturen ud. Ovenstående opslag under emneordet “skade” viser en henvisning til DFS 1906/023, top. 266. (Det Kgl. Bibliotek, Dansk Folkemindesamling).

historiske orientering, der hidtil havde præget arbejdet med folkeminderne. De var ikke interesserede i det historiske arkivmateriale, så arbejdet med arkivet blev reduceret, og i stedet prioriterede de at indsamle nyt, samtidigt materiale. Beslægtede faggrupper har indtil videre kun i forholdsvis begrænset omfang udnyttet stoffet i forskning.

Perspektiv: et par bud på mulighederne i et konkret eksempel

I begyndelsen af Dansk Folkemindesamlings virke var der en høj grad af offentlig interesse omkring samlingens aktiviteter og udgivelser, men i dag har samlingen ikke længere den centrale position, den havde tidligere. Voksende Samlinger har haft og har stadig en central, men i de senere år også underspillet og næsten skjult position i Dansk Folkemindesamling. Det er ikke her, vi arkivarer på Dansk Folkemindesamling starter, når vi viser rundt og fortæller om Dansk Folkemindesamling. Materiale herfra præsenteres ikke som en af “skattene” på linje med f.eks. “Grundtvigs kvart” og Evald Tang Kristensens feltdagbøger. Men fordi samlingen indeholder en rigdom af optegnelser om de klassiske, folkløriske emner, er det her man kan finde viden om

mange af de forespørgsler, som brugerne henvender sig til Dansk Folkemindesamling for at få svar på. Det kunne f.eks. være brugere, der er interesserede i at vide mere om spøgelses fra Midtjylland, kloge koner på Læsø eller fastelavnsskikke. Da vil Voksende Samlinger ofte være det første sted, Folkemindesamlingens arkivarene også i dag foreslår brugerne at konsultere, og materiale fra dele af Voksende Samlinger er blandt det mest benyttede i Dansk Folkemindesamling. Brugere bestiller dog sjældent selv materiale frem fra denne samling uden foregående vejledning, og det hænger formentlig sammen med, at samlingen ikke er særlig kendt, og at den fremstår med den intetsigende titel "Voksende Samlinger" i Det Kgl. Biblioteks søgesystem. Man skal i skrivende stund ind i hver enkelt post og læse i en note for at finde ud af, hvilken emnekategori de fremsøgte søgeresultater omhandler. Endnu er Voksende Samlingers materiale ikke digitaliseret og online tilgængeligt, men hvis det en dag sker, vil man for alvor kunne udnytte de fyldige metadata til at krydse og koble materiale og derigennem skabe ny viden.

Imidlertid er der også i analog form mange muligheder for at udnytte materialet. Lad os til slut vende tilbage til den optegnelse om skadens varselsskrig, som blev citeret i indledningen af denne artikel, og se på nogle konkrete eksempler på, hvordan denne meget korte folkemindeoptegnelse kunne være med til at bidrage til kulturhistorisk viden. Man kunne for eksempel udnytte de præcise angivelser om optegnelsens ophav ved enten at samle flere optegnelser fra lokalområdet og se, hvilket billede af folketroen og sagntraditionen på denne egn, der så ville aftegne sig. Eller man kunne fokusere på henholdsvis optegneren eller informanten og afsøge, om der var andre optegnelser fra deres hånd eller mund. Dette ville f.eks. kunne lede til et studie af fortællerens repertoire.

Øverst på optegnelserne har arkivarerne ofte skrevet emneord, og det er også tilfældet på den citerede optegnelse, hvor der står skrevet "Skade høres" og "Gæster kommer" øverst på papiret. Det giver en indikation af, hvad datidens folkemindeforskere har fundet interessant ved optegnelsen, og det er sandsynligt, at man kan finde mere stof om disse emner andre steder i Folkemindesamlingen. Her kan man evt. tage det analoge emnekatalog til hjælp. Dansk Folkemindesamling råder over mange analoge kataloger, og der eksisterer ud over emne-

817. Skadens, Gæstekommer.

herred <u>F. Falsters herred.</u>	efter mundtlig meddelelse af:
sogn <u>Vortuldsby.</u>	navn <u>Maas Lorensen</u>
Optegnet 19 // af <u>Anders Vedel</u> <u>caul. theol.</u>	stand og alder <u>Højskoleelev 22 aar yf.</u>
boende paa <u>Roskilde højskole</u>	boende i <u>Færøp, Fortkildstrup</u>
DANSK FOLKE- -4-MAJ-1920 MINDESAMLING	meddelerens fødested el. andre op- lysninger } <u>Faderen er avlsbrøget.</u>

Når skaden lader sin stemme høre, betyder det, at vi faar fremmede.

14.6/1920

“Når skaden lader sin stemme høre, betyder det, at vi faar fremmede”, står der på dette korte eksempel på et folkeminde nedskrevet på fortrykt optegnelsepapir fra Dansk Folkemindesamlings Voksene Samlinger. (Det Kgl. Bibliotek, Dansk Folkemindesamling DFS 1906/023, top. 812).

indgangen f.eks. også et topografisk register og et indsenderregister, der peger ned i Voksende Samlinger.⁴⁹

Folkemindesamlingen rummer i øvrigt mange andre optegnelser om forvarsler, og folkemindeoptegnelsen om varselsskriget kunne indgå i et studie af forvarsler og af den bagvedliggende skæbnetro. Hvis man sammenstiller mange folkloristiske optegnelser og læser dem på tværs, vil der kunne danne sig nogle mønstre, der kan give indtryk i datidens forestillingsverdener. Optegnelsen om skadens varselkrig omhandlede et varsel om gæster, og optegnelsen kunne også indgå i et studie af festskikke, omgangsformer og relationer. En anden mulighed kunne være at sammenligne med andre arkivalier om skaden og evt. yderligere sammenligne med andre fugle eller andre dyr – og på den måde kunne optegnelsen bidrage til et studie af folketro om fugle. De nævnte forslag er selvfølgelig langt fra dækkende og heller ikke specielt innovative, men blot nogle få bud, der forhåbentlig kan give færten af stoffets mange potentialer.

Til sidst skal der opridses et par forbehold, der må overvejes ved brug af Voksende Samlinger. Det ene omhandler tidsfæstelse. I dag er der ikke opbakning til at se folkemindeoptegnelserne som troværdig kilde til middelalderen, men i stedet benyttes de som kilde til de mennesker, der fortalte dem. Her må dog af og til tages forbehold, da optegnelserne ofte omfatter traditioner og fortællinger som, da de blev nedskrevet, hørte fortiden til. Det kan derfor være vanskeligt helt præcis at tidsfæste og tidsmæssigt afgrænse de traditioner, som de folkloristiske optegnelser omhandler.

Ud over usikkerhed omkring *hvornår* optegnelsen omhandler, må man ofte også gøre sig overvejelser om *hvem*, den er en kilde til. Fortidens folkemindeforskere havde en forestilling om, at de kunne “indsamle” materiale, som forskerne derefter på baggrund af deres viden om folkeminder kunne rense og rekonstruere til en autentisk kildetekst fra en fjern fortid. I dag kan denne forestilling om, at man så konkret kan “indsamle” kilder, synes forældet og naiv. Optegnelserne må i stedet siges at være skabt i et samspil mellem fortælleren og nedskriveren. Dette kompliceres yderligere af, at fortælleren ofte selv havde fået sin viden fortalt af ældre mennesker, som også må medtænkes, når det skal klarlægges, hvem optegnelsen er en kilde til.

⁴⁹ Se liste over vigtige registre til Dansk Folkemindesamling i Jens Henrik Koudal: *Folkeminder og dagliglivets kultur: Indføring i Dansk Folkemindesamlings arkiv*, 2004, s. 13.

Som det gælder alle former for kildematerialer, er det nødvendigt at gå kildekritisk til værks og gøre sig overvejelser omkring materialets ophavssituation osv. På trods af at der bør tages sådanne forbehold, udgør optegnelserne et potentiale til at få indblik i kulturelle forhold, som ikke er beskrevet ret mange andre steder. Det var primært landbefolkningen, der havde datidens folkemindesamleres interesse, men deres optegnelser kan rumme viden uden for de traditionelle, folkloristiske genrer og kategorier. Imidlertid kan det være en udfordring at finde frem til det materiale, der omhandler de emner, som vore dages forskere er interesserede i. Man må ofte være opfindsom og afprøve, hvilke kategorier og stikord de gamle arkivarer kunne have fundet på at gemme dette materiale under. Det kræver en viden om fortidens folkemindesamleres tankemønstre, og det er en opgave, som Dansk Folkemindesamlings arkivarer kan være behjælpelig med at løse.

Konklusion

Denne artikel har fokuseret på de visioner, der lå bag frembringelsen og ordningen af folkeminder i Dansk Folkemindesamlings første år. Ønsket har været at give læseren indsigt i nogle af de muligheder og begrænsninger, der ligger i Dansk Folkemindesamlings gamle hovedsamling; Voksende Samlinger – og jeg har taget afsæt i et argument om, at det er nødvendigt at kende til samlingens ordningsprincipper og bagvedliggende idéer for til fulde at kunne forstå og benytte materialet i kulturhistorisk forskning.

Artiklen indledtes med at opridse nogle af de centrale idéer, der i 1800-tallet førte til indsamling af folkeminder og lå til grund for oprettelsen af Dansk Folkemindesamling. Hovedargumentet bag oprettelsen var, at folkeminderne skulle samles og ordnes på systematisk måde for at forbedre mulighederne for at udnytte dem videnskabeligt.

Dette ledte videre til en undersøgelse af den gamle hovedsamlingens ordningsstruktur. Gennemgangen af arkivkategorierne viste, at forstander Axel Olrik stort set opdelte folkemindeoptegnelserne efter de emnekategorier, som Svend Grundtvig havde skitseret tilbage i 1861. Folkemindeoptegnelserne blev set som kilder til en fjern fortid, og det var arkivarernes opgave at opsplitte og ordne optegnelserne i arkivet. Dette blev set som første led i et videnskabeligt arbejde. Senere skulle forskerne bearbejde kilderne, og i sidste ende skulle folkeminderne gives tilbage til folket i form af store rækker af kildeudgivelser, der

skulle være struktureret på nogenlunde samme måde som arkivets ordningsstruktur.

Det var også en del af Folkemindesamlingens opgave at skabe materiale til arkivet, og her adskilte den sig fra andre dele af Det store Kgl. Biblioteks samlinger. Gennemgang af artikler og instrukser, som Folkemindesamlingens arkivarer sendte ud til potentielle optegnere, har vist, hvordan de guidede og styrede folkemindesamlerne henimod at skabe folkloristiske optegnelser i en form og et indhold, som passede ind i arkivets emnekategorier.

Selv om det hurtigt gik op for forstander Olrik, at emnekategorierne var for begrænsende, og at indsamlingen var for selektiv, så blev hans subtile advarsler ikke taget til efterretning af hans kolleger og efterkommere, og Olrik gik tidligt bort. Det viste sig desuden, at udgivelsesarbejdet var langt mere krævende og omfattende end først antaget, og de store kildeudgivelser blev ikke ført ud i livet i det omfang, som folkemindeforskerne oprindeligt havde håbet. Imidlertid fortsatte Dansk Folkemindesamling indtil omkring 1960 med at indsamle efter de efterhånden forældede principper, arbejdsmetoder og tanker om stoffets brugbarhed.

På baggrund af ovenstående undersøgelse kunne jeg altså konkludere, at samlingens stof er skabt og struktureret på baggrund af nogle idéer og visioner for dets potentialer, der ikke længere er opbakning til. Imidlertid slutter jeg artiklen af med at argumentere for, at materialet alligevel har relevans i kulturhistorisk forskning, og at der ligger uudnyttet viden i den righoldige og velordnede samling, som er blevet skabt på baggrund af mange års indsamling. Artiklen rundes således af med at udpege nogle bud på tilgange i et konkret materiale samt at anvise nogle forbehold og begrænsninger, som bør medtænkes ved brug af folkloristiske optegnelser fra Voksene Samlinger i kulturhistorisk forskning.

SUMMARY

LENE VINTHER ANDERSEN: *Growing Collections: Recording, Archiving and Researching early Danish Folklore*

The article gives an introduction to the original main collection of the Danish Folklore Archives, entitled *Voksende Samlinger* (Growing Collections). Growing Collections is an abundant collection of records on folklore and immaterial culture with a focus on the 19th century. Yet the material can appear complicated to understand, fragmented and difficult to use for archive users who are not already familiar with the field and its history.

The article examines the cataloguing principles and working methods of the Growing Collections, as well as the visions and ideas on which they are based. It is the ambition of the article to give readers insights into the possibilities and limitations of the Growing Collections, and to encourage readers to use the collection for their own research.

A review of the cataloguing structure of the Growing Collections reveals that the records are systematically divided into a number of subject categories following a system devised by Svend Grundtvig in 1861. This systematization is associated with a fundamental conception of folklore as being a source to access a distant past. A close reading of the instructions and articles intended for potential folklore collectors gives an idea of how the researchers of the archives tried to control the form and content of the records created for the archives. Their goal was to collect, cleanse, split up and archive folklore records in the collections, which the researchers would later process and return to the general public as a large number of source publications that generally matched the subject categories of the archives. The publications turned out to be more demanding than first assumed, and the work was not achieved to the extent foreseen. Yet the Danish Folklore Archives continued to create archive material based on the aforementioned working methods and ideals up to around 1960, and the result was a well-ordered collection of folklore records with detailed metadata and an extensive catalogue. It is also a collection characterised by a radical splitting-up of material, and a focus on subjects that interested the researchers at the time.

In view of the history of the Growing Collections and its underlying philosophy, it will, however, be possible to locate material that is of relevance to contemporary research interests, and the use of consistent metadata makes it possible to cross-reference both the material in the Growing Collections and in other archives. The article concludes with some specific proposals for the use of the material in cultural history research, as well as some reservations with regard to methodology that might be considered.